

Naar een cultuur van regionaal ontwerpen

Verkenning van een praktijk in ontwikkeling

Het regionale ontwerp staat sinds enige tijd weer volop in de belangstelling.¹ Daarmee is niet gezegd dat het ontwerpen op het bovenlokale schaalniveau iets van de laatste tijd is,² maar wel dat onder invloed van veranderingen in de ruimtelijke en institutionele context, het regionale planvormingsproces – en meer specifiek de rol van het ontwerp hierin – momenteel onderwerp is van een grondige revisie.

Belangrijke factor in dit verband is het groeiend aantal vraagstukken dat zich aandient voor de regio op het gebied van waterbeheer, milieu, infrastructuur,

economische ontwikkeling en woningbouw.³ Dergelijke complexe en verstrekkende opgaven, gecombineerd met de moeilijk te doorgronden, diffuse structuur van het stedelijke territorium, leiden ertoe dat de traditionele ruimtelijke planning steeds minder goed lijkt toegerust op de transformatie van het regionale landschap.

Deze discussie over de conditie van het hedendaagse stadslandschap valt bovendien samen met verschuivingen in het denken over de rol van de overheid in ruimtelijke productieprocessen⁴ en het verlaten van regulerende eindtoestandsplanning ten gunste van een faciliterend model met gedecentraliseerde bevoegdheden. Het opent mogelijkheden voor nieuwe kansgestuurde ontwikkelingscoalities, waarin de overheid niet langer noodzakelijk de voornaamste partij is.⁵

De vraag dringt zich op wat de gevolgen zijn van voornoemde ontwikkelingen voor de inzet van het ontwerp-instrument in de regionale planpraktijk. In deze context zijn enkele trends waarneembaar. Aan de ene kant een nadrukkelijke aandacht voor de rol van ontwerp als onderzoeksinstrument, zowel in het genereren van kennis over het territorium als de mogelijke bewerking

Towards a Culture of Regional Design

Exploration of a Practice in the Making

For a while now, regional design has been getting plenty of attention.¹ Although this does not imply that designing at the supralocal scale level is a recent phenomenon,² it is certainly true that under the influence of changes in the spatial and institutional context, the regional planning process – and more specifically the role of the design within the process – is presently the subject of a thorough revision.

An important factor in this context is the growing number of issues arising for the region in the realms of water management, environment, infrastructure, economic development and housing.³

Such complex and far-reaching questions, combined with the diffuse and difficult to fathom structure of the urban territory, lead to a situation where traditional spatial planning seems to be increasingly ill-equipped for the transformation of the regional landscape.

Furthermore, this discussion about the condition of the present-day urban landscape coincides with shifts in thinking about the role of government in spatial production processes⁴ and the abandonment of regulatory blueprint planning in favour of a facilitative model with decentralised authority. It opens up possibilities for new opportunity-driven development coalitions in which the government does not necessarily play the principal role.⁵

The question is insistent: what are the consequences of the above-mentioned developments for the use of the design instrument in regional planning practices? In this context, several trends can be observed. On the one hand, pronounced attention for the role of design as a research instrument, in both the generation of knowledge about the territory and its possible adaptation. And on the other hand, an exploration of the assumed ability of the design to create its own assignment and client.⁶

daarvan. En aan de andere kant een verkenning van het veronderstelde vermogen van het ontwerp om zijn eigen opgave en opdrachtgever te creëren.⁶

Dit artikel beoogt een verkenning van de 'praktijk in ontwikkeling' die zich aftekent rond deze collectieve zoektocht naar een passend instrumentarium voor het begrijpen en sturen van territoriale transformaties. Aangezien de informatie hierover nog hoofdzakelijk te halen is uit innovatieve praktijkvoorbeelden, veeleer dan uit theoretisch discours, is gekozen voor de bespreking van vier concrete ontwerpcases uit Italië en Nederland. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar de inzet van ontwerpen vanuit hun onderzoekende en bemiddelende capaciteit, dat wil zeggen hun vermogen om respectievelijk te prospecteren, te lezen en in te kaderen, alsook te verbinden en te organiseren in plan en proces.

De regionale opgave kaderen en herschalen

Dat de inzet van ontwerp als kennisverwervend middel vaak gerelateerd is aan de nieuwsoortigheid van de regionale opgave, mag blijken uit het werk van Stefano Munarin en Maria Chiara Tosi voor de

- 1 Dit artikel vormt de neerslag van twee werk-bijeenkomsten, georganiseerd door het Stimuleringsfonds voor Architectuur en de leerstoel Management en Stedebouw van de Technische Universiteit Eindhoven op 24 oktober en 7 november 2008 in Rotterdam. Het onderzoek van de TU Eindhoven naar de rol van het ontwerp in regionale ontwikkeling wordt mogelijk gemaakt door NICIS Institute en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).
- 2 Nederland kent juist een lange traditie op het gebied van bovenlokaal ontwerp. Bijvoorbeeld ontwerpinitiatieven uit de jaren tachtig en negentig als de expositie 'Nieuw Nederland' van de Stichting Nederland Nu Als Ontwerp (1987), diverse 'AIR manifestaties' (1982–2002) en de prijsvragen van de Eo Wijers Stichting (1985-heden). Ook in andere landen zijn al langer interessante initiatieven te vinden. In Duitsland bijvoorbeeld de regionale ontwikkelingsprojecten rond IBA Emscher Park (1989–1999) en IBA Fürst Pückler Land (2000–2010).
- 3 Dirk Sijmons, 'De regio als belofte. Op zoek naar de juiste schaal voor ruimtelijke plannen', in: Maarten Hajer, et al. (red.), *Een plan dat werkt. Ontwerp en politiek in de regionale planvorming* (Rotterdam: NAI Uitgevers, 2006), 27–43.
- 4 Belangrijke mijlpalen in deze ontwikkeling vormden binnen de Nederlandse context de publicatie van het rapport 'Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek' van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in 1998 en de vaststelling van de Nota Ruimte in 2004, waarin het begrip 'ontwikkelingsplanologie' werd gelanceerd als alternatief voor zogenaamde 'toelatingsplanologie'.
- 5 Hans Mommaas en Joks Janssen, 'Sturen op kansen: nieuwe ontwikkelingscoalities in de ruimtelijke ordening', *de Architect*, 9 (2006), 36–43.
- 6 Joost Schrijnen, *Stad en land. De creatie van een opgave* (Delft: TU Delft, 2005).

This article aims to explore the 'practice in the making' that is becoming visible in this collective search for a suitable set of instruments with which to understand and direct territorial transformations. Since the information on this subject is still mainly to be found in innovative practice, rather than in theoretical discourse, a choice has been made to discuss four concrete design cases from the Italian and Dutch contexts. Furthermore, particular attention will be paid to the use of design in terms of its explorative and mediatory capacity, in other words its respective ability to prospect, read and examine in context, as well as to connect and organise in plan and process.

Framing and Rescaling the Regional Issue

The use of design as a tool to gather knowledge is often related to the novelty of regional issues, as can be seen in

1 This article is the outcome of two work sessions organised by The Netherlands Architecture Fund and the chair of Urban Design at Eindhoven University of Technology (TU/e) on 24 October and 7 November 2008 in Rotterdam. Research

carried out at the TU/e into the role of design in regional development was made possible by the NICIS Institute and the Netherlands Organisation for Scientific Research (NWO).

- 2 Quite the opposite, in fact; the Netherlands have a long tradition in the field of supralocal design. Among others, design initiatives from the 1980s and 1990s belong in this category, such as the exhibition 'Nieuw Nederland' by the Stichting Nederland Nu Als Ontwerp (1987), various manifestations of Architecture International Rotterdam (1982–2002), and the competitions organised by the Eo Wijers Foundation (1985 to date). Interesting initiatives can also be found in other countries. Striking examples from Germany are, for example, the regional development projects relating to IBA Emscher Park (1989–1999) and IBA Fürst Pückler Land (2000–2010).
- 3 Dirk Sijmons, 'De regio als belofte. Op zoek naar de juiste schaal voor ruimtelijke plannen', in: Maarten Hajer, et al. (eds.), *Een plan dat werkt. Ontwerp en politiek in de regionale planvorming* (Rotterdam: NAI Publishers, 2006), 27–43.
- 4 Important milestones in this development within the Dutch context were the publication of the report 'Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek' (Spatial Development Politics) by the Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (Scientific Council for Government Policy) in 1998 and the enactment of the Nota Ruimte (National Spatial Strategy) in 2004, in which the concept of 'development planning' was put forward as an alternative for so-called 'control planning'.
- 5 Hans Mommaas and Joks Janssen, 'Sturen op kansen: nieuwe ontwikkelingscoalities in de ruimtelijke ordening', *de Architect*, 9 (2006), 36–43.
- 6 Joost Schrijnen, *Stad en land. De creatie van een opgave* (Delft: TU Delft, 2005).

Veneto regio in Noord-Italië.⁷ Daarin plaatsen zij de geruisloze transformatie van het gebied op de agenda, de kleine wijzigingen in verdichting of verdunning die incrementeel, maar veelvuldig optreden en zodoende de regio als geheel ingrijpend veranderen in een *città diffusa*.⁸ In de lijn van het Italiaanse typo-morfologisch stadsonderzoek wordt historische kennis van het onderzoeksobject, in dit geval niet de stad maar het territorium, als cruciaal ervaren.⁹ In een reeks kaarten trachten zij processen van dynamiek en mutatie te traceren die niet op de topografische kaart te lezen zijn. Door terugkerende fenomenen op een groter kaartbeeld te verzamelen, schalen incidentele lokale discussies plotseling op tot een structurele vraagstelling op maat van de regio. [1] Micro- en macrofenomenen worden met elkaar in verband gebracht. Door deze onderliggende patronen zichtbaar te maken, is ook duidelijk en aannemelijk gemaakt wat de regionale opgave is.

De interesse om de materiële objecten terug te vinden in de ruimte is dus veel meer instrumenteel, want voornamelijk gericht op het proberen doorgronden van de productie van die ruimte. Verschillende organisatiesystemen, zoals de kleine historische kern, de verkaveling,

de winkelboulevard of het rurale lint, worden geanalyseerd en onderzocht op hun capaciteit tot verdichting. Om deze complexe gelaagdheid van patronen van (zelf)organisatie te onttrafelen, doorkruist men het territorium op verschillende schalen en kennisvelden. Het ontwerp is daarbij maar een van de vele ingezette middelen. [2] Schetsen, foto's en verhalen als neerslag van de gefragmenteerde en labyrinthische blik van het veldonderzoek vullen het vogelvlucht-perspectief van de kaart aan. Het geheel leidt tot een meervoudige lezing die de latente logica's in het territorium naar boven tracht te halen. Dit precies en gedetailleerd noteren laat toe om al vanaf de start van een proces, dat uiteindelijk moet leiden tot een regionaal ontwikkelingsproject, de hoekpunten van het speelveld te markeren. De problematiek wordt concreet gehouden, maar zonder triviaal te zijn. Sturende elementen van uiteenlopende aard (ruimtelijke processen, socio-economische praktijken, evoluties in gebruik) worden opgespoord, ontleed, genoteerd en vervolgens samengebracht in een synthese die de blik richt op de relevante thema's en lagen van het territorium, en de opgaven die erin schuilgaan.

1. Stefano Munarin & Maria Chiara Tosi, *erkenning van de Veneto regio. Verschillende organisatorische patronen (stad, kleine kern, winkelboulevard, verspreide bebouwing, enz.) en de manier waarop deze territoriaal in elkaar grijpen, in kaart gebracht, 2001 / Stefano Munarin & Maria Chiara Tosi, exploration of the Veneto region: different patterns of organisation (city, small centre, shopping precinct, scattered building, etc.) and how they affect each other territorially, charted, 2001*

Een traject tussen lezen en schrijven

Een vergelijkbare, maar iets verdergaande oefening is de studie van de Salento regio door een team onder leiding van Paola Viganò.¹⁰ Naast het kaderen van het regionale territorium en het (her)definiëren van de ruimtelijke opgave, wordt de exploratieve capaciteit van ontwerp hier ook ingezet voor het verkennen van concrete projecten. Het werk bevat een scala aan cartografische exercities waarin observatie, interpretatie en interventie haast naadloos in elkaar overgaan.¹¹

Het Salentijns schiereiland vormt de hak van de Italiaanse laars, een finisterra van het Europese vasteland, en zodoende vaak beschouwd in termen van onderontwikkeling. De regio wordt van oudsher gekarakteriseerd door een intens samengaan van agrarische en landschapsproductie. Maar recentelijk hebben ook hier, net als in de Veneto, toenemende transformaties geleid tot verschillende problematieken die de schaal van het perceel overschrijden. Bijna alle hebben te maken met de steeds diffuser wordende occupatie van het territorium. Zo is het precaire ondergrondse evenwicht tussen zout- en zoetwaterlagen verstoord geraakt door het boren van de vele en

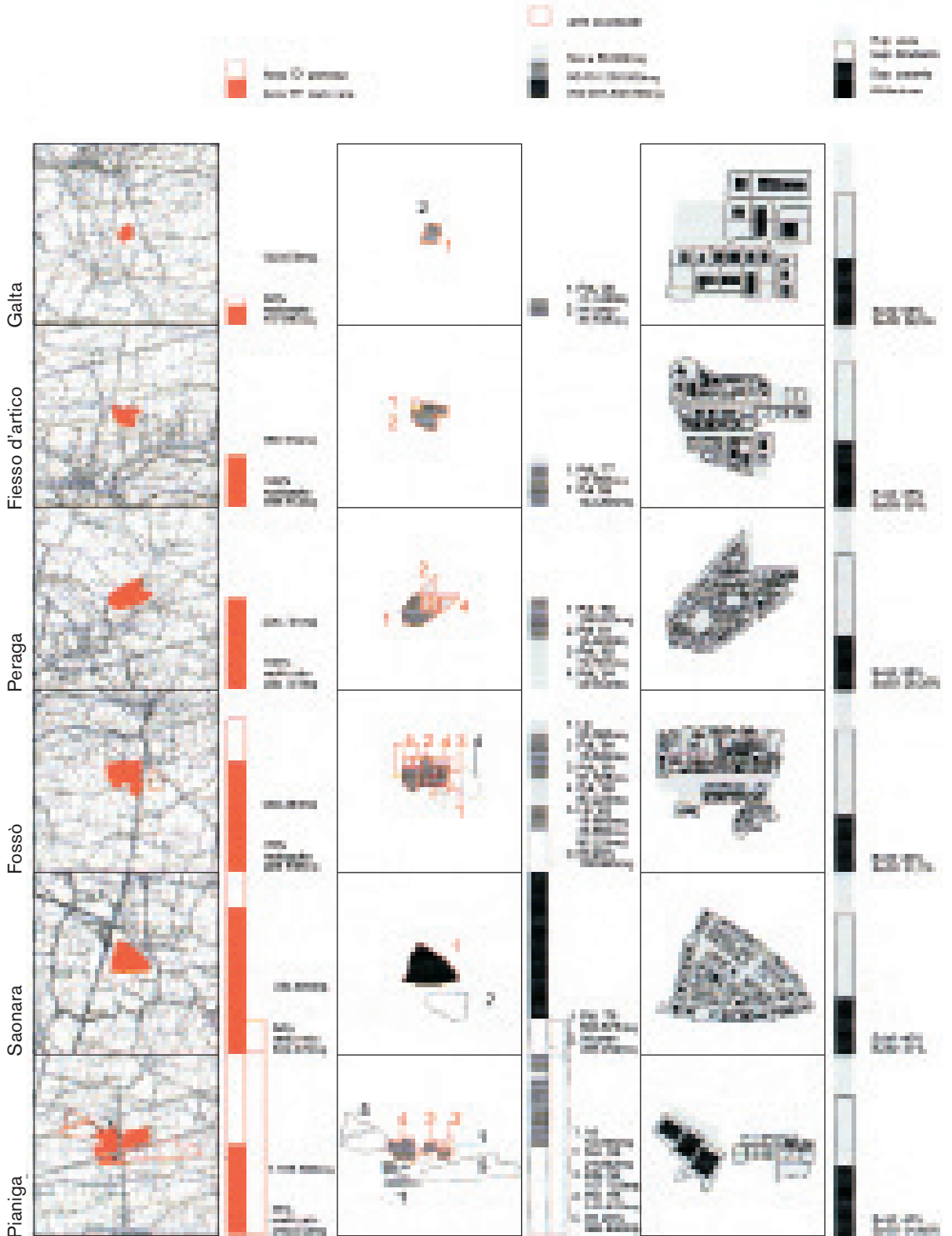
- 7 Stefano Munarin en Maria Chiara Tosi, *Tracce di città. Esplorazioni di un territorio abitato: l'area veneta* (Milaan: Franco Angeli, 2001).
- 8 Dit concept werd voor het eerst behandeld door Francesco Indovina in een studie over de verstedelijking van het platteland en de suburbanisatie van het wonen in de Veneto regio. Francesco Indovina, *La città diffusa all'arcipelago metropolitano* (Venetië: Franco Angeli, 1990).
- 9 Het Italiaanse typo-morfologisch stadsonderzoek ontwikkelde zich vanaf begin jaren zestig aan de architectuurfaculteiten van Venetië en Milaan, met protagonisten Aldo Rossi, Saverio Muratori en Carlo Aymonino. Een aandachtspunt in hun werk was de relatie tussen stadsanalyse en het architectonisch ontwerp. Aldo Rossi, *L'architettura della città* (Padua: Marsilio, 1966).
- 10 Hiermee wordt indirect verwezen naar het begrip 'beschrijvende stedenbouw' als vertaling van het Italiaanse *urbanistica descrittiva*. Deze term en activiteit is nadrukkelijk aanwezig in het werk van de stedenbouwkundige Bernardo Secchi en enkele van zijn voormalige studenten en medewerkers, onder wie Paola Viganò. Vanuit de onzekerheid over de hedendaagse stedelijke conditie, maar ook wat betreft de instrumenten om deze te vatten, schuiven Secchi c.s. het beschrijvend onderzoek als methode naar voren. Bernardo Secchi, 'Urbanistica descrittiva', *Casabella*, 588 (1992), 22-23; Bernardo Secchi, 'Descrizioni/interpretazioni', in: Alberto Clementi, Giuseppe Dematteis, Pier Carlo Palermo, et al., *Le forme del territorio italiano. 1: Temi e immagini del mutamento* (Rome/Bari: Laterza, 1996), 83-92.
- 11 Paola Viganò (red.), *Territories of a New Modernity: Territorial Coordination Plan for the Province of Lecce* (Napels: Electa, 2001).

the work of Stefano Munarin and Maria Chiara Tosi for the Veneto region in northern Italy.⁷ This study places the quiet transformation of the area on the agenda, the small changes in density which take place incrementally but often and are dramatically changing the region as a whole into a *città diffusa*.⁸ In accordance with the Italian school of typo-morphological urban analysis, historical knowledge of the research object – in this case not the city but the territory – is considered to be crucial.⁹ In a series of maps, Munarin and Tosi attempt to mark out processes of dynamics and change which cannot be seen on the topographical map. By collecting recurring phenomena on a more widely framed map, incidental local discussions suddenly scale up to become a structural issue at regional level. [1] Micro and macro phenomena are linked together. By making these underlying patterns visible, the regional issues at stake also become convincingly clear.

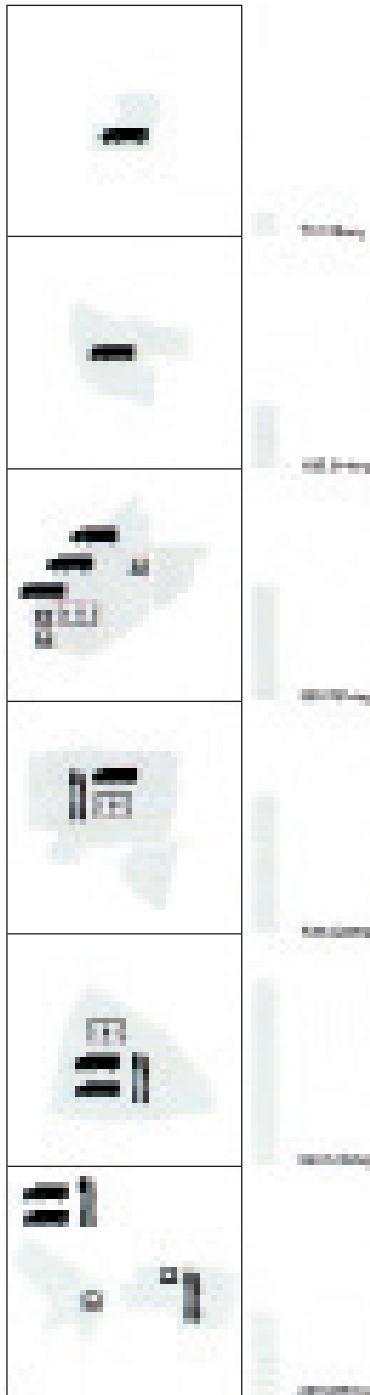
Consequently, the interest in the material objects in space is more instrumental, because its principal aim is an attempt to get to the bottom of the production of that space. Different systems of organisation, such as the small historical centre, the land allotment,

the shopping centre or rural ribbon development, are analysed and their accumulative capacity investigated. In order to unravel the complex pattern of the layers of (self-)organisation, the territory is traversed at different levels and in different fields of knowledge. The design is just one of the many tools used. [2] Sketches, photos and narrative accounts as a reflection of the fragmented and labyrinthine gaze of the field research round out the bird's-eye view of the map. The whole thing leads to a multiple interpretation that endeavours to bring the latent pieces of logic in the territory to the surface. This precise and detailed

- 7 Stefano Munarin and Maria Chiara Tosi, *Tracce di città. Esplorazioni di un territorio abitato: l'area veneta* (Milan: Franco Angeli, 2001).
- 8 This concept was first launched by Francesco Indovina in a study into the urbanisation of the countryside and the suburbanisation of living in the Veneto region. Francesco Indovina, *La città diffusa all'arcipelago metropolitano* (Venice: Franco Angeli, 1990).
- 9 The Italian typo-morphological urban analysis was developed from the beginning of the 1960s at the faculties of architecture at Venice and Milan, with protagonists Aldo Rossi, Saverio Muratori and Carlo Aymonino. A point of attention in their work was the relationship between urban analysis and the architectural design. Aldo Rossi, *L'architettura della città* (Padua: Marsilio, 1966).

2. Stefano Munarin & Maria Chiara Tosi, verkenning van de Veneto regio. Analyse op microniveau van enkele kenmerken (dimensie, bouwfasen, bebouwde en open ruimte, diensten) van 'productiefragmenten', 2001 / Stefano Munarin & Maria Chiara Tosi, exploration of the Veneto region: analysis at micro-level of some characteristics (dimension, realisation phases, built-up and open space, services) of 'production fragments', 2001

wijdverspreide putten die elke villa of boerderij van drink- en irrigatiewater voorzien.

De uitdaging bestaat er dus in een voorstel tot verandering te formuleren dat recht doet aan het diffuse ontwikkelingsmodel van de regio, maar tegelijk ook een minimale orde naar voor schuift, die toelaat een kwalitatieve omslag te maken. Daartoe lanceert men het concept van Salento als park, een territorium waarin niet alleen gerecreëerd, maar ook geleefd kan worden, en dat zowel permanent als tijdelijk en in verschillende relaties tot natuur en landschap. Vele, bijna anekdotische microverhalen, onder meer over de tweedewoningen, wijngaarden en waterputten, worden gemonteerd tot een groter verhaal: de Salento als spons, een agrarisch mozaïek waarin de mensen leven en werken op een verspreide, maar kwalitatieve manier.

Deze microverhalen vormen het omslagpunt tussen het beschrijvende en het narratieve. De opgespoorde transformaties worden geëxtrapoleerd in spreidings- en concentratiescenario's die fungeren als verkenningen van wat er mogelijk is. Deze 'wat als'-kaarten zijn niet alleen kwantitatieve, maar vooral kwalitatieve oefeningen, gebaseerd op waarneembare trends.¹² [3] De scenario's

listing allows the field of action to be delineated, right from the start of a process which ultimately should lead to a regional development project. The problems are kept concrete without being trivialised. Driving forces of various types (spatial processes, socioeconomic practices, evolutions in use) are detected, dissected, noted and then brought together in a synthesis which turns its gaze on the relevant themes and layers of the territory, and the issues hidden under the surface.

A Route between Reading and Writing

A similar, but slightly more far-reaching exercise is the study of the Salento region by a team led by Paola Viganò.¹⁰ Besides providing a framework for the regional territory and the (re)qualification of the spatial issues, the investigative

¹⁰ This title refers indirectly to the concept 'descriptive urbanism' as a translation of the Italian *urbanistica descrittiva*, a term and activity explicitly present in the work of urban designer Bernardo Secchi and some of his former students and colleagues, including Paola Viganò. From a situation of insecurity with regard to the contemporary urban condition, but also in relation to the instruments to understand it, Secchi & co move descriptive investigation to

voor de expansie van natuur of wijngaarden, of voor de verspreiding van huizen en bedrijvigheid, gaan bewust op zoek naar fricties tussen actoren, maatschappelijke sectoren én de kenmerken van het territorium. Het herschalen van weerkerende fenomenen tot op het regionale niveau is dus niet alleen een oefening in ruimtelijke analyse, maar ook een eerste stap om enkele bilaterale discussies en tegengestelde ruimtelijke claims een hogere inzet te geven en met meerdere actoren tot een win-win oplossing te komen. De mogelijke coherentie of onverenigbaarheid van scenario's geeft een eerste hint over welk beleid en welke partijen nodig zijn, en de daaraan verbonden kosten.

Dit laat toe enkele trajecten voor verandering uit te zetten. De infrastructuurlaag wordt naar voren geschoven als de kwalitatieve filter die bemiddelt tussen de legitimiteit van het bestaande territorium en de verbeelde toekomstige ruimte. Deze infrastructuur, niet alleen gericht op mobiliteit maar ook op milieu (bijvoorbeeld watervoorziening en -zuivering, afvalverwerking), werkt als een sorteerband, waaraan verschillende soorten verkeer en verplaatsingen, maar ook programma's en bebouwing schakelen. Reeds half realiteit en half voorstel is het een project

van rationalisatie dat aangeeft waarop als eerste ingezet moet worden om de gekozen ruimtelijke kwaliteit te behalen. Net als in het analysegedeelte door kruisen deze voorstellen ook alle schalen, van de micro-infiltratie van natuur langs stenen muurtjes tot de ruifiguur van hoofdwegen. [4] Samen definiëren ze de basis voor een nieuwe ruimtelijke organisatie van de Salento regio, een nieuw territoriaal project dat, samen met de bestaande infrastructuur, ook het gangbare ontwikkelingsmodel herdefinieert. In plaats van een herhaling van ergens anders beproefde ontwikkelingsstrategieën, gebaseerd op groeipolen, trekt de Salento studie resoluut de kaart van het diffuse model. De aanwezige endogene ontwikkeling, als ruimtelijke neerslag van zelforganisatie en familiale ondernemingszin, is het uitgangspunt voor het regionale project. Een publieke actie die niet langer beperkt blijft tot publieke instanties alleen. De spons is dus niet alleen een ontwerpbeeld voor ruimtelijke sturing, maar ook een model voor economische ontwikkeling.

De ontwerp oefening voor Salento is, in haar hoofdzakelijk beschrijvende natuur, tegelijk dus ook erg polemisch. Niet alleen de bestaande ruimtelijke structuren van bebouwing, toerisme en landbouw

capacity of design is also utilised here for the exploration of concrete projects. The work consists of a whole range of cartographical exercises in which observation, interpretation and intervention merge almost seamlessly.¹¹

The Salento peninsula forms the heel of the Italian boot, a land's end on the European continent, and as such is often considered underdeveloped. The region has long been characterised by an intense coming together of agricultural and landscape production. But here too, just as in the Veneto, recent incremental transformations have led to different types of problem which go beyond the scale of the plot. Almost all have to do with the increasingly diffuse occupation of the territory. The precarious underground balance between salt and fresh water layers has been disturbed by the drilling of numerous and widespread wells that provide each villa or farm with drinking and irrigation water.

The challenge is therefore to formulate a proposal for change that does justice to the diffuse development model of the region, but at the same time advances a minimal order that will allow a qualitative reversal to take place. To that end, the concept of Salento as park has been launched, a territory where not only

recreation can take place but where people can also live, on both a permanent and temporary basis and in varying relationships with nature and the landscape. Many almost anecdotal micro narratives, including stories about second homes, vineyards and water wells are assembled to form a greater story: Salento as a sponge, an agricultural mosaic where people live and work in a diffuse but still very qualitative way.

These micro stories form the turning point between the descriptive and the narrative. The transformation dynamics detected are extrapolated into dispersion and concentration scenarios that function as an exploration of possibilities. These 'what if' maps are not only quantitative but especially qualitative exercises based on visible trends.¹² [3] The scenarios for the expansion of vineyards, or for the spread of houses and businesses are a conscious search for friction between actors, social sectors and also the characteristics of the territory. Consequently, the rescaling of recurring phenomena up to regional level is not just an exercise in spatial analysis, it is also a first step in raising several bilateral discussions and conflicting spatial claims to issues of general interest and also in achieving a win-win solution with several parties.

worden bevestigd, maar ook de vigerende conceptuele blik daarop. Tekenend hiervoor is het openingsbeeld van de studie: een confrontatie van twee kaarten. De eerste toont de mozaïek van afgebakende kernen zoals te zien in de bestaande stedelijke masterplannen, de tweede geeft de diffuse bebouwingsevolutie weer sinds het midden van de jaren zeventig. Deze confrontatie kan gelezen worden als een resultaat van de onvrede met het bestaande planningsinstrumentarium, maar meer nog als een bewustzijn van het voortdurend aanwezige spanningsveld in ontwerp: de pendel tussen het vatten wat er is, het feitelijke, en het verbeelden waarheen men wil, het wenselijke. In dat spanningsveld liggen de marge en vector verscholen voor het formuleren van wat mogelijk is: het project.

Op zoek naar sturingselementen in het ruimtelijk DNA

Ten noorden van Amsterdam, direct grenzend aan de hoofdstedelijke ringweg, strekt zich de regio Waterland uit. Een arcadisch Hollands laagland van veenweidegebieden, droogmakerijen en vissersdorpen waaraan grote ecologische

en cultuurhistorische waarde wordt toegekend. Het vigerend streekplan voor de regio voorziet in de realisatie van 6000 woningen tot het jaar 2020, waarvan de allocatie in het uitwerkingsdocument Waterlands Wonen nader wordt gespecificeerd. Als onderdeel van deze uitwerking heeft de provincie Noord-Holland het landschapsarchitectenbureau La4Sale opdracht gegeven voor het uitvoeren van een cultuurhistorische verkenning naar de mogelijke invulling van het geraamde woningbouwprogramma op basis van een zogenaamd 'behoud door ontwikkeling' regime.¹² Deze verkenning, getiteld 'Bouwen voor Waterland', richt zich niet uitsluitend op de vier aanvankelijk door de provincie gedefinieerde zoeklocaties, maar onderzoekt in een brede ontwerpstudie de condities en criteria voor

The possible coherence or incompatibility of scenarios provides a first inkling about which policies and which parties are required, and the corresponding costs.

This allows a few routes for change to be plotted. The infrastructure layer is advanced as the qualitative filter that negotiates between the legitimacy of the existing territory and the imagined future space. This infrastructure, not just focused on mobility but also on the environment (for example, water provision and purification, processing of waste), works as a sort of conveyor belt connecting different sorts of traffic and movements but also programmatic uses and buildings. Already half reality and half proposal, it is a project of rationalisation that indicates where the priorities should lie in order to achieve the chosen spatial quality. Just as in the analysis stage, these proposals also range over every scale, from micro-infiltration of nature along stone walls to the diamond pattern of the main roads. [4] Together, they define the basis for a new spatial organisation of the Salento region, a new territorial project that, together with the existing infrastructure, also redefines the usual development model. Instead of a reproduction of development strategies tried and tested elsewhere and based

on growth clusters, the Salento study is firmly committed to the diffuse model. The endogenous development present, which forms the spatial reflection of self-organisation and familial entrepreneurial capability, is the starting point for the regional project; a public action which is no longer limited to public bodies alone. Consequently, the sponge is not just a design image for spatial direction, it is also a model for economic development.

The design exercise for Salento is, by its mainly descriptive nature, simultaneously also very controversial. Not only the existing spatial structures of buildings, tourism and agriculture are inquired about, the prevailing conceptual view of it is

the fore as method. Bernardo Secchi, 'Urbanistica descrittiva', *Casabella*, 588 (1992), 22–23; Bernardo Secchi, 'Descrizioni/interpretazioni', in: Alberto Clementi, Giuseppe Dematteis, Pier Carlo Palermo, et al., *Le forme del territorio italiano. 1: Temi e immagini del mutamento* (Rome/Bari: Laterza, 1996), 83–92.

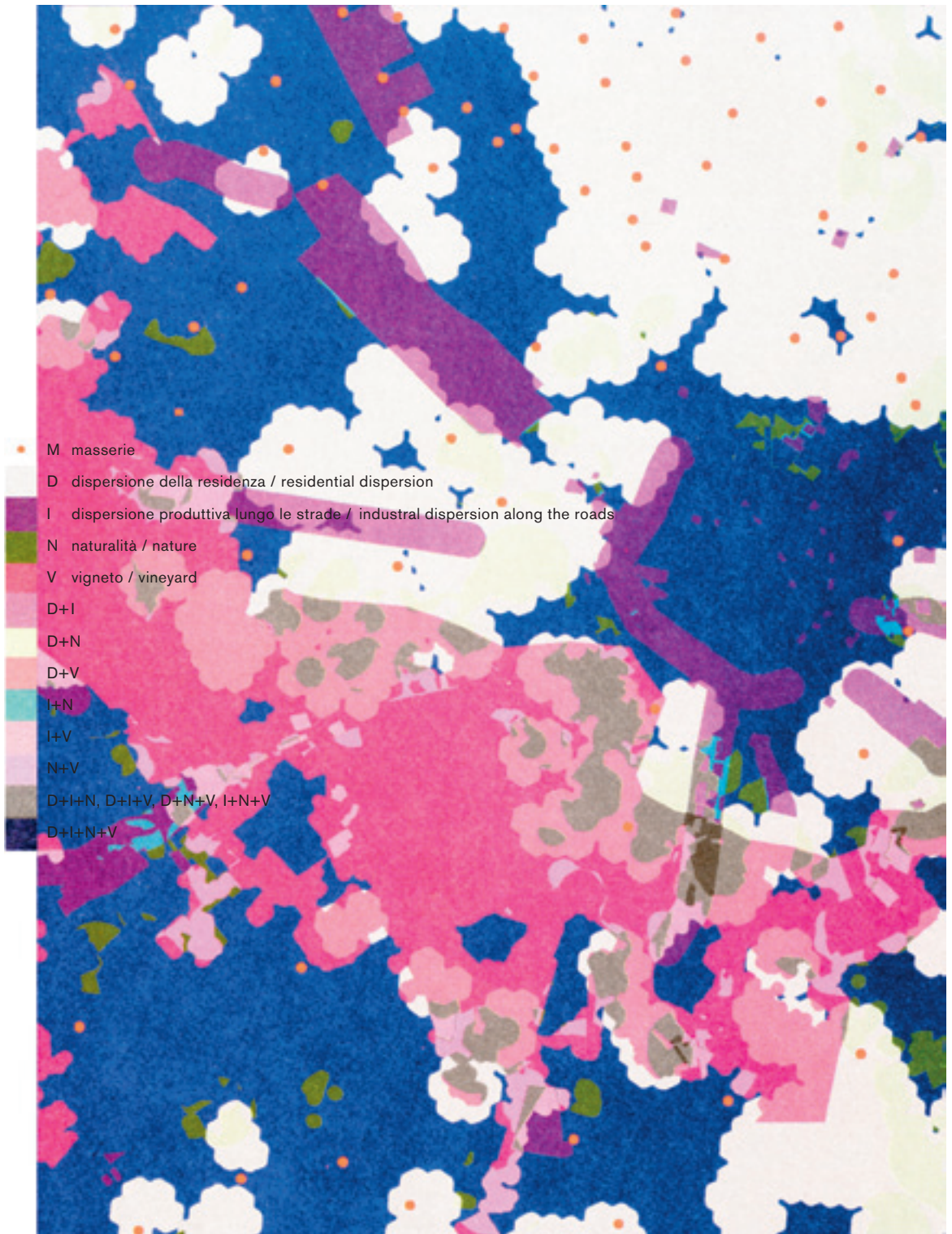
11 Paola Viganò (ed.), *Territories of a New Modernity: Territorial Coordination Plan for the Province of Lecce* (Napels: Electa, 2001).

12 The concept 'scenario' is frequently discussed by Bernardo Secchi, in publications such as 'Diary of a planner', contributions '06 Scenarios' and '10 Projects, visions, scenarios', *Planum*, on-line source <http://www.planum.net/topics/secchi-diary.html>.

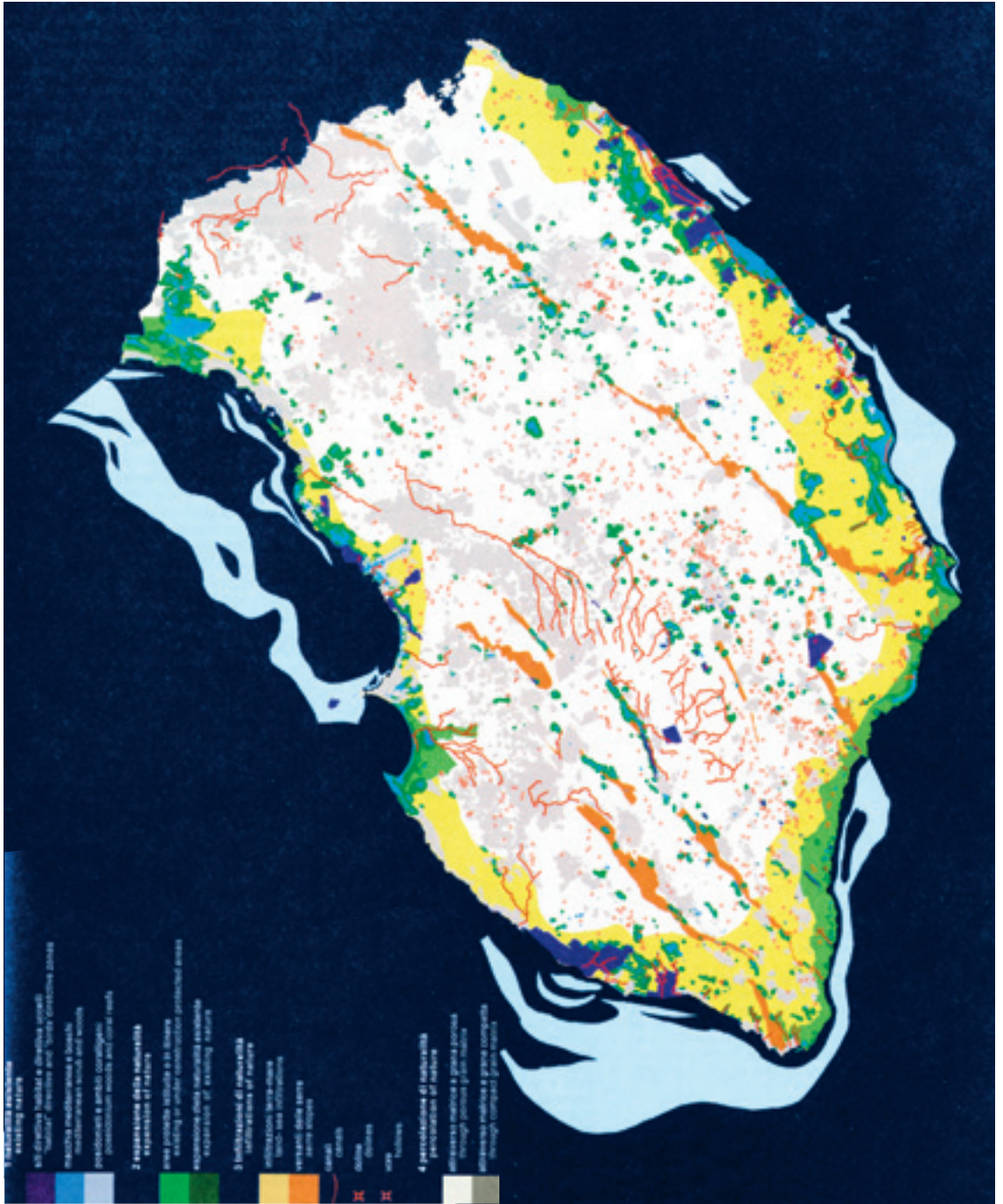
12 Het begrip 'scenario' is veelvuldig besproken door Bernardo Secchi, onder meer in 'Diary of a planner', bijdragen '06 Scenarios' en '10 Projects, visions, scenarios', *Planum*, online bron <http://www.planum.net/topics/secchi-diary.html>.

13 La4Sale, in opdracht van provincie Noord-Holland, *Bouwen voor Waterland 2020. Verkenning naar de invulling van het regionale woningbouwprogramma voor Waterland vanuit een landschappelijk en cultuurhistorisch perspectief* (Haarlem, 2004).

3. Paola Viganò en StudioLeccePtcp (Piano Territoriale di Coordinamento della Provincia di Lecce), het traceren van overeenkomsten of conflicten bij de stapeling van scenario's voor de uitbreiding van wijngaarden en natuur, en de concentratie of verstrooiing van woningen en bedrijvigheid, 2001 / Paola Viganò and StudioLeccePtcp (Piano Territoriale di Coordinamento della Provincia di Lecce), marking out compatibility or conflicts while superposing scenarios for the expansion of vineyards and nature, and concentration or dispersion of houses and industry, 2001

4. Paola Viganò en Studio-
 LeccePtcp, een diffuus ont-
 wikkelingsmodel voor
 natuur via expansie, infiltratie
 en percolatie in de Salento
 regio, 2001 /
 Paola Viganò and Studio-
 LeccePtcp, a diffuse develop-
 ment model for nature
 through expansion, infiltration
 and percolation in the
 Salento region, 2001

nieuwe woningbouw in het gebied deels binnen, maar uitdrukkelijk ook buiten de bestaande bebouwingscontouren. Naast een verkenning van de eigenheid van het gebied fungeert het ontwerpmatig onderzoek dus ook als een medium om beleidsmatige stellingnamen over de woningbouwopgave onder de loop te nemen.

De methode van La4Sale bestaat uit een inventarisatie van fysieke kenmerken en ruimtelijke patronen op basis van observerend veldwerk en historisch-topografisch materiaal aan de hand waarvan een systematisch typologisch overzicht is opgebouwd. Vanuit dit overzicht construeert het bureau een uitgebreide en gedetailleerde taxonomie, waarin termen als Dijkdorpen, Burgergrid en Slotenland de revue passeren om verschillen en gelijkenissen te identificeren tussen diverse landschappelijke karakteristieken. Stelling van de ontwerpers in dit verband is dat het in acht nemen van contextgebonden architectonische en stedenbouwkundige kenmerken bij toekomstige ontwikkelingen van centraal belang is voor de ruimtelijke kwaliteit en identiteit van het gebied.

Hierin klinkt een pleidooi door uit eerder werk van het bureau, waarin wordt gesteld dat de ontwikkelingsstrategie

van ingekapselde uitbreidingen rond landelijke kernen, zoals tot dusver gangbaar in de Nederlandse planning, aanleiding geeft tot aanzienlijke nadelige effecten. Hiertoe behoren onder andere 'ondorpse' verstedelijking, het verloren gaan van landschappelijke eenheid, stijging van grondprijzen en het ontstaan van speculatie rond ontwikkellocaties.¹⁴ De auteurs betogen dat de voornaamste bedreiging voor de kwaliteit van het Waterlandse landschap dus niet zozeer gelegen is in de toevoeging van nieuwe bebouwing als zodanig, maar in de wijze waarop deze in het landschap wordt ingepast. [5]

Om dit te illustreren wordt in de verkenning voor alle dorpen in het gebied het ontwikkelingspotentieel ontwerpmatig geschetst. Aan de hand van het eerder in de verkenning geïsoleerde Waterlandse 'DNA' bouwt het ontwerp voort aan het bestaande ruimtelijke weefsel en tracht het zich in te schrijven in de context van de regio. Via een omvangrijke serie atomaire interventies die ogenschijnlijk onzichtbaar in het landschap oplossen, worden kavel voor kavel ontwikkelingsmogelijkheden verkend en kwaliteitscriteria benoemd. Deze op zichzelf veelal kleinschalige locaties leggen per saldo een capaciteit in het gebied bloot met

also examined. In this respect, the opening image of the study is significant: a confrontation between two maps. The first shows the mosaic of well-defined centres as can be seen in the existing urban master plans; the second displays the diffuse building development evolution that has been taking place since the mid-1970s. This confrontation could be understood to originate from dissatisfaction with the existing set of planning instruments, but even more as an awareness of the ever-present field of tension in design: the pendulum between an understanding of what is, the factual element, and imagining where to go, the desired element. In that field of tension, the margin and vector for the formulation of the project, of what is possible, lie concealed.

In Search of Controlling Elements in Spatial DNA

To the north of Amsterdam, directly bordering on the capital city's ring road, the Waterland region stretches out. An Arcadian Dutch countryside of marshy meadowlands, reclaimed land and fishing villages, all considered to be of great ecological and cultural-historical value.

Current regional planning for the area provides for the realisation of 6,000 homes up until the year 2020, to be allocated according to specifications elaborated in the policy document Waterlands Wonen. As part of this elaboration, the province of Noord-Holland has commissioned the landscape architecture firm La4Sale to carry out a cultural-historical investigation into the possible interpretation of the proposed residential building programme, on the basis of a so-called 'preservation by development' regimen.¹⁵ This investigation, entitled 'Bouwen voor Waterland', is not solely aimed at the four search locations originally defined by the province, but explores in a broad design study the conditions and criteria for future developments in the area partly within, but expressly also outside the existing building contours. So, besides an investigation into the individuality of the area, the design survey also acts as a medium for scrutinising policy assumptions relating to the housing assignment.

La4Sale's method consists of making an inventory of physical attributes and spatial patterns resulting from observational field work and historical topographical material, on the basis of which a systematic typological overview is

een aanzienlijke overmaat ten opzichte van de gestelde woningbouwopgave.

Hoewel de aanduiding 'potentiële bouwplankaart' anders doet vermoeden, benadrukken de makers dat hun ontwerp geen 'plan' is maar een strategie.¹⁵

Dit onderscheid is van belang, in de zin dat het ontwerp niet zou anticiperen op een eindsituatie, maar eerder een traject uitzet als leidraad voor ontwikkelingen. De verkenning krijgt hiermee een opene karakter, wat de nodige controversie oplevert: in een kwetsbaar gebied als Waterland zou het wel eens de opening van een planologische doos van Pandora kunnen betekenen.¹⁶ [6]

Het lijkt echter precies dit sturingsmechanisme dat in het ontwerp wordt aangegrepen als drijvende kracht. La4Sale gaat er in zijn lezing van uit dat het creëren van een substantiële overmaat aan kleinschalige, potentiële bouwlocaties zal leiden tot een verschuiving in de verhoudingen in het regionale gebiedsontwikkelingsproces. De stijging van het aanbod woningbouwlocaties maakt speculatie dan minder interessant, waarmee planontwikkeling toegankelijk wordt voor kleinere partijen. Omgekeerd zou de overmaat lokale overheden moeten uitrusten met een strategische reserve, zodat deze minder afhankelijk zijn van door

commerciële partijen ingenomen grondposities. Deze onderhandelingsruimte kan tevens worden aangewend bij het afdwingen van kwalitatieve sturing bij individuele projecten.

Tekenen en rekenen

De innovaties van de regionale ontwerp-praktijk beperken zich echter niet uitsluitend tot het verkennen van beleidsmatige openingen en ruimtelijke aanleidingen voor het sturen van ontwikkelingen. Ook voor wat betreft de relatie tussen plan- en uitvoeringsproces zijn nieuwe strategieën waarneembaar met betrekking tot de inzet van het ontwerp als instrument in regionale planvorming. Sprekend voorbeeld hiervan vormt de heroriëntatie

14 La4Sale, in opdracht van provincie Noord-Holland, *Kleine Kernen Kookboek. Naar een nieuw beleid voor de ontwikkeling van kleine kernen in Noord-Holland Noord* (Amsterdam, 2002).

15 Opgetekend tijdens een interview met Pepijn Godefroy, directeur en ontwerper bij bureau La4Sale, Amsterdam, 13 februari 2008.

16 Hanneke van Dusseldorp, et al., *Groen of Poen. Waterland opgeofferd aan kortzichtigheid* (Zaandam, 2007). Pamflet, online beschikbaar http://www.milieufederatienoordholland.nl/publicaties/Brochure_Groen_of_Poen.pdf.

constructed. Using this overview, the firm builds an extensive detailed taxonomy, in which terms such as *Dijkdorpen* (dike villages), *Burgergrid* (grid of inhabitants) and *Slotenland* (ditch country) are presented, in order to identify differences and similarities between diverse characteristics of the landscape. The position of the designers in this respect is that the consideration of context-linked architectural and urban planning characteristics in future developments is of central importance to the spatial quality and identity of the area.

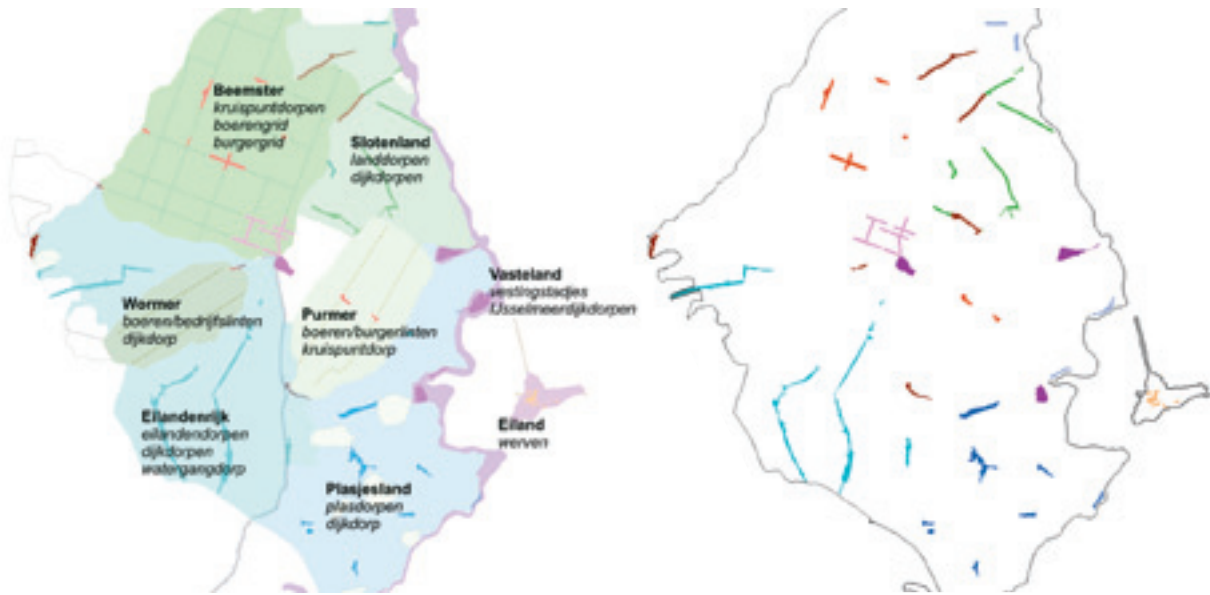
A plea resounds here which arises from earlier work carried out by La4Sale, where it is argued that the development strategy of tightly-demarcated village extensions – up until now an accepted method in Dutch planning – gives rise to significant negative effects. Examples of these effects are 'unvillage-like' urbanisation, loss of the unity of the landscape, rising land prices and the creation of speculation round development locations.¹⁴ Consequently, the authors argue that the principal threat to the quality of the Waterland landscape lies not so much in the addition of new buildings as such, but in the way in which they are fitted into the landscape. [5]

To illustrate this point, the investigation uses designerly research to sketch the development potential of every village in the area. Based on the Waterland 'DNA' isolated earlier in the investigation, the design continues to build on the existing spatial fabric and attempts to register it in the context of the region. Through an extensive series of atomic interventions, which apparently seem to melt invisibly into the landscape, development possibilities are investigated plot by plot and quality criteria are designated. These basically small-scale locations ultimately expose a capacity in the area with a significant excess in relation to the proposed housing assignment.

Although the name 'potential building-plan map' suggests otherwise, the makers emphasise that their design is

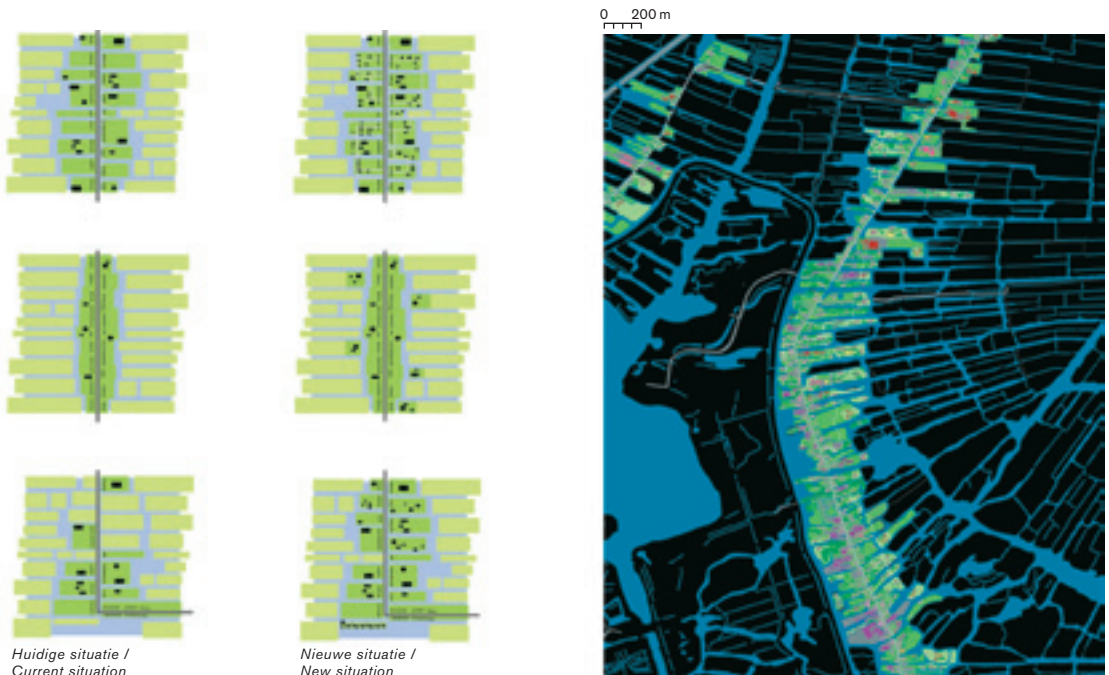
13 La4Sale, commissioned by the province of Noord-Holland, *Bouwen voor Waterland 2020. Verkenning naar de invulling van het regionale woningbouwprogramma voor Waterland vanuit een landschappelijk en cultuurhistorisch perspectief* (Haarlem, 2004).

14 La4Sale, commissioned by the province of Noord-Holland, *Kleine Kernen Kookboek. Naar een nieuw beleid voor de ontwikkeling van kleine kernen in Noord-Holland Noord* (Amsterdam, 2002).

- Landdorpen / Villages in the landscape
- Dijkdorpen / Villages along the dykes
- Kruispuntdorpen / Villages at intersections
- Burgergrid / Grid of citizens
- Vestingstadjes / Small fortress cities
- IJsselmeerdijkdorpen / IJsselmeer dyke villages
- Werven / Shipyards
- Eilanddorpen / Island villages
- Plasjesdorpen / Lake villages

5. Identiteitseenheden met hun bebouwingsstructuren en families van dorpen. La4Sale, verkenning regionaal woningbouwprogramma Bouwen voor Waterland 2020, 2004 / Identity units with their building structures and families of villages. La4Sale, exploration of regional housing assignment for Waterland 2020, 2004

6. La4Sale, verkenning regionaal woningbouwprogramma Bouwen voor Waterland 2020: Strategie 'Achterop voor Eilanddorpen'. De dorpen krijgen een 'tweede rang' op de al bebouwde eilanden, evenwijdig aan het hoofdlint. Deze tweede rang vormt de 'eerste rang' naar het landschap, 2004 / La4Sale, exploration of regional housing assignment for Waterland 2020: Strategie 'Achterop voor Eilanddorpen'. The villages are extended with a 'second row' at the back of the islands parallel to the main ribbon already built. This second row is the 'first row' in the direction of the landscape, 2004

die in 2005 heeft plaatsgevonden rond de ontwerpwedstrijden van de Nederlandse Eo Wijers Stichting.

De stichting, die zich sinds het midden van de jaren tachtig inzet voor versterking van de positie van het bovenlokale ontwerp, heeft vanaf haar zevende prijsvraagronde haar aandacht verschoven van het agenderen van het regionale ontwerp in algemene zin, naar meer specifiek de bestuurlijke en economische uitvoerbaarheid van bovenlokale plannen.¹⁷ Resultaat hiervan is de introductie van een nieuwe gefaseerde prijsvraagopzet, bestaande uit een open ideeënfase ('het laboratorium') waarin de focus ligt op visievorming, en een besloten plan-uitwerkingsfase ('de fabriek') waarin ideeën die rijp zijn voor uitwerking verder zouden moeten worden gebracht.¹⁸

Daarnaast is de prijsvraag uitgebreid met een voorbereidingstraject waarin de condities van de regionale opgave worden verkend. Binnen dit traject, waarin vooral het opdrachtgeverschap centraal staat als cruciale schakel tussen ontwerp en uitvoering, wordt aan de hand van een serie thematische werkconferenties een lakmoesproef genomen van de institutionele capaciteit in het gebied. Tevens dienen de conferenties ertoe lokale partijen te ondersteunen bij het aanscher-

pen en verhelderen van de ruimtelijke problematiek in de regio. Daarbij wordt gebiedsspecifieke kennis van plaatselijke actoren gekoppeld aan door de Eo Wijers Stichting ingebrachte plan- en procesmatige expertise.

Een ander element dat bijzondere aandacht krijgt in de prijsvraag nieuwe stijl, is het geneste en intersectorale karakter van ruimtelijke opgaven op het regionale niveau. De keuze van de organisatie voor een thematische focus op waterproblematiek als emblematisch meerschallig thema, vormt in dit verband de basis voor een ontwerpogave die drie verschillende schaalniveaus met elkaar verbindt. Ontwerpers wordt niet alleen gevraagd om een regionaal langetermijnperspectief uit te werken en daarop aansluitend een ruimtelijk plan op te stellen, maar ook om enkele strate-

17 Eo Wijers Stichting, *Businessplan 2005–2007* (juni 2005), 3–4.

18 De termen 'laboratorium' en 'fabriek' zijn afkomstig uit de plananalyse van de vijfde Eo Wijers prijsvraag, maar lijken zich goed te lenen voor de twee processen zoals die in de nieuwe prijsvraagopzet worden onderscheiden. Janne-Marie de Jonge, *Een kwart eeuw Eo Wijers-stichting. Ontwerpprijsvraag als katalysator voor gebiedsontwikkeling* (Gouda: Habiforum/Eo Wijers Stichting, 2008), 39.

not a 'plan', but more of a strategy.¹⁵

This distinction is important in the sense that the design does not anticipate a final situation, but rather carves out a route to guide developments. In this way, the investigation acquires an open-ended character, which does spawn a certain amount of controversy since it could mean the opening of Pandora's planning box in a vulnerable area such as Waterland.¹⁶ [6]

However, it appears that it is precisely this controlling mechanism that is seized as driving force in the design. La4Sale's vision assumes that the creation of a substantial excess of small-scale potential building locations will lead to a change of landownership positions within the regional area development process. The increase in availability of residential building locations renders speculation less interesting, which makes property development accessible to smaller parties. Conversely, the excess should equip the local authorities with strategic reserves, making them less dependent on the stances taken by commercial parties. In addition, this negotiation margin allows for the enforcement of quality control in individual projects.

Drawing and Counting

The innovations in regional design practices are, however, not limited to solely the exploration of policy opportunities and spatial motives suitable for guiding developments. New strategies can also be perceived regarding the use of design as an instrument for strengthening the relationship between planning and execution processes.

A striking example of this is the change in perspective that took place in 2005 concerning the design competitions of the Dutch Eo Wijers Foundation.

The foundation, which has been dedicated to strengthening the position of regional design since the mid-1980s, has shifted its attention since the seventh edition of the competition from putting regional design in general on the agenda to more specifically the feasibility of supralocal plans in policy and economic terms.¹⁷ The result of this is the intro-

15 Author's notes of a personal interview with Pepijn Godefroy, director and designer at bureau La4Sale, in Amsterdam on 13 February 2008.

16 Hanneke van Dusseldorp, et al., *Groen of Poen. Waterland opgeofferd aan kortzichtigheid* (Zaandam, 2007). Pamphlet, available online at http://www.milieufederatienoordholland.nl/publicaties/Brochure_Groen_of_Poen.pdf.

gische sleutelprojecten aan te wijzen die direct kunnen worden opgepakt op lokaal niveau en die een beweging in gang zetten van waaruit het plan tot uitvoering kan worden gebracht.

Hoewel de exacte verhouding tussen visie, plan en project niet geëxpliciteerd is, suggereert de opzet een relatie die meer is dan alleen een hiërarchische samenhang. Gezocht wordt, zo valt af te leiden, naar een planfiguur waarbij de uitwerking van het lokale schaalniveau niet slechts een detaillering is van de regionale visie, maar waarbij een ruimtelijke strategie ontstaat die getransponeerd kan worden tussen verschillende schaalniveaus, tijdshorizonten en maten van abstractie.

Hoewel de resultaten van de twee meest recente prijsvraagronden laten zien dat, ook op basis van de nieuwe werkwijze, het slaan van een brug tussen plan en realisatie nog beslist niet vanzelfsprekend is, lijken de kaarten van de Eo Wijers methode een kansrijke uitgangspositie voor het ontwikkelen van plannen die visionair zijn zonder dat hun betrokkenheid op de realiteit in het geding is. Bijzonder interessant in dit kader zijn de resultaten die bereikt zijn in de editie 'Beerze Reusel' van de zevende prijsvraagronde.¹⁹ In deze prijsvraag, die in het

teken stond van een herinrichting van het agrarische productielandschap in het beekdal van de Noord-Brabantse Beerze, zijn door intensieve samenwerking tussen de planmakers en belanghebbenden belangrijke stappen gezet in het ontwerpmatig bemiddelen bij een complexe en gevoelige problematiek.²⁰

Niet alleen heeft zich door de interactie een verstandhouding gevormd met betrokken stakeholders in termen van draagvlak en vertrouwen, maar ook heeft het ontwerp zelf een specifieke lokale kennis – sociaal, ecologisch, economisch en politiek – kunnen opslaan, dankzij welke het winnende plan ondanks zijn potentiële controverses op bestuurlijk niveau is geaccepteerd.²¹ De methode om op basis van een onderlinge inspanningsverplichting tussen wedstrijdorganisatie, opdrachtgever en ontwerper te komen tot een op maat geschreven prijsvraag en uitvoeringsgedreven plan, blijkt aldus een interessante poging om de ideevormende en procesvoerende capaciteit van het ontwerp op bovenlokale schaal te verenigen.

duction of a new, phased competition setup, consisting of an open ideas phase ('the laboratory'), where the focus lies on developing a vision, and a closed plan-elaboration phase ('the factory'), where ideas that have sufficiently matured can be progressed towards implementation.¹⁸

Furthermore, the competition has been expanded with a preparatory phase during which the conditions of the regional issues are explored. During this stage the role of the commissioning party is critical, as it is considered an important link between design and implementation. Consequently, a litmus test is carried out on the institutional capacity in the area, by means of a series of thematic work conferences. The conferences also fulfil the function of supporting local parties in the accentuation and clarification of spatial development issues in the region. Furthermore, area-specific knowledge of local players is linked to planning and procedural expertise provided by the Eo Wijers Foundation.

Another element that receives special attention in the new-style competition is the nested and intersectoral character of spatial issues at regional level. The organisation's choice of a thematic focus on water management as an emblematic multi-scale theme, creates, in this context,

the basis for a design assignment that links three different scale levels with each other. Designers are not only asked to draw up a spatial plan in support of a long-term regional perspective, but also to indicate one or more strategic key projects that can be picked up immediately at a local level and which set a sequence in motion to carry out the plan.

Although the exact relationship between vision, plan and project is not made explicit, the scheme suggests a relationship that is more than just hierarchical coherence alone. It seems that the search is for a planning figure in which plans at the local scale level are not just an elaboration of the regional vision. A figure in which a spatial strategy takes shape that can be transposed between different scale-levels, time horizons and degrees of abstraction.

Despite the fact that the two most recent editions of the competition show that, even with the new way of proceeding, the creation of a bridge between plan and implementation is certainly not a matter of course, the Eo Wijers method seems to be a favourable starting point for the development of plans that are visionary without their involvement with reality becoming an issue. In this respect, the results achieved in the 'Beerze Reusel'

Een meervoudige inzet van ontwerp bij regionale planvorming

Deze selectie ontwerpexercities geeft aan dat het ontwerp op regionale schaal op verschillende fronten tegelijk speelt. De ene keer is de explorerende dimensie sterk aanwezig en wordt voornamelijk ingestoken op het in kaart brengen van ruimtelijke patronen, of fungeert zo'n ruimtelijke verkenning als opstap om verschillende territoriale belangen met elkaar in verband te brengen. Andere regionale ontwerpen zetten vooral in op het bemiddelen in de economische, institutionele of beheersmatige sfeer. Het ontwerp dient daar vooral om een koppeling te leggen met geldstromen, bestuurlijke druk en opdrachtgeverschap te organiseren, of sturingsinstrumenten voor uitvoering te formuleren. Deze verschillende dimensies, van zowel tactische, strategische als operationele aard, zijn vaak tegelijk aanwezig in een ontwerp, zij het met wisselend aandeel. Ze analytisch onderscheiden is belangrijk met het oog op een gerichte inzet ervan.

In weerwil van een sterke ontwerp-traditie en een rijkdom aan interessante ontwerpinitiatieven, ontbreekt het de Nederlandse regionale ontwerppraktijk voorlopig nog vaak aan de geschetste

(onder)zoekende houding. Tot voor kort kenden bovenlokale opgaven voornamelijk 'publieke aanvliegroutes'; grootschalige projecten vonden hun aanleiding bijvoorbeeld in de landbouwherstucturering of de strijd tegen het water. Dit weerspiegelt zich in de daarvoor gemaakte ontwerpen en kaarten, waarin vaak noodgedwongen gewerkt wordt met geïjkte legenda's die hun oorsprong vinden in programmatische of bestemmingsplanologische notaties.

edition of the seventh competition are noteworthy.¹⁹ In this competition, where the theme was redesign of the agricultural production landscape in the Beerze stream valley in the province of Noord-Brabant, intensive collaboration between the plan-makers and stakeholders has led to mediation through design of a complex and sensitive issue.²⁰

Not only has the interaction led to an understanding being reached with the stakeholders in terms of support and trust, the design itself has also accumulated specific local knowledge – social, ecological, economical and political – thanks to which the winning plan has been accepted at policymaking level, despite potential controversies.²¹ So the method for reaching a customised competition and execution-driven plan, based on the mutual commitment between competition organiser, client and designer, appears to be an interesting attempt to unite the idea-forming and process-executing capacity of the design at regional level.

Multiple Use of Design in Making Regional Plans

This selection of design exercises indicates that the design at regional level

operates on different fronts simultaneously. Sometimes the exploratory dimension is strongly present and is mainly

17 Eo Wijers Foundation, *Businessplan 2005–2007* (June 2005), 3–4.

18 The terms 'laboratory' and 'factory' originate from the plan analysis of the fifth Eo Wijers competition, but seem to be eminently suitable for the two processes as distinguished in the new competition setup. Jannemarie de Jonge, *Een kwart eeuw Eo Wijers-stichting. Ontwerpprijsvraag als katalysator voor gebiedsontwikkeling* (Gouda: Habiforum/Eo Wijers Foundation, 2008), 39.

19 Eo Wijers Foundation, *Juryrapport IJmeer/Beerze Reusel: ... tegen de stroom in en met de stroom mee ... De eerste fase van de zevende prijsvraag van de Eo Wijers Stichting* (Utrecht, 2006). Province of Noord-Brabant, *Beerze Reusel: In Stroomversnelling! Juryrapport van de tweede fase van de zevende prijsvraag van de Eo Wijers Stichting* ('s-Hertogenbosch, 2007).

20 The competition was held under the authority of the Beerze Reusel Reconstruction Commission, which was installed by the provincial authorities to implement the so-called Reconstruction Law for Concentration Areas. In this law, enacted as a result of an epidemic of swine fever in 1997, an extensive restructuring of the livestock industry is seized upon to generate an integrated regional approach for the sandy areas in the Netherlands.

21 The winning entry in the seventh edition of the competition, the Beerze Reusel edition, is entitled 'De Beerze op Waterbasis' and is a design by Grontmij Nederland bv, cluster Zuid.

In de Italiaanse context echter staat de overheid qua planningstraditie en -machinerie historisch gezien minder sterk dan in Nederland. Hierdoor is voor ontwerp nog een taak weggelegd in het formuleren en op de agenda plaatsen van een ruimtelijke opgave, daar waar deze in Nederland vaak al duidelijk door het beleid naar voor is geschoven en enkel nog verbeeld moet worden. De taak van de ontwerper is in deze laatste context dan eerder die van facilitator, met ontwerp als een beleidslegitimerend instrument.

Toch laten enkele recente regionale praktijken in Nederland enige verschuiving zien. Nu de regulerende overheid steeds meer naar de achtergrond verdwijnt, stijgt de behoefte aan ontwerp dat niet enkel probleemoplossend, maar ook probleemstellend te werk gaat. Gezien het lange en onzekere ontwikkelingsproces van een project op regionale schaal, is een genre ontwerp vereist dat eerder inzet op spelregels en het aanbieden van condities, dan op het bedenken van een materieel casco. Het traceren van deze spelregels dwingt de ontwerper om op zoek te gaan naar tot dan toe on(der)belichte of onbekende denkrichtingen. Zoals de Italiaanse praktijk toont, resulteert dit in ontwerp dat niet zozeer dienend wil zijn aan het beleidsproces,

maar eerder onafhankelijk, sturend of soms zelfs ontregelend ten aanzien van de gestelde opgave. Maar sturen vereist allereerst een oefening in precies noteren. In plaats van de geijkte programmatische notatiewijzen en planologische abstracties, is een cartografie nodig die concreet is zonder in trivialiteiten te vervallen. Bovendien is de kracht van het visuele des te meer van belang, nu de overheid voor de realisatie van haar ruimtelijk beleid op zoek moet gaan naar nieuw meewegende belangen. Aansprekende beelden moeten private partners mee het regionale ontwikkelingsbad in trekken. Van kadersen naar verleden.

Hierbij is echter enige behoedzaamheid op haar plaats. Het bovenlokale niveau heeft geen behoefte aan ontwerp dat alleen maar verleidelijke, vrijblijvende beelden produceert. Naast een 'cultuur van ontwerpen' is ook een 'cultuur van maken' wenselijk.²² Al te vaak stranden regionale ontwerpen nog voor ze zijn uitgevoerd. Daarom is het belangrijk ook na te gaan wat de bijdrage van ontwerp kan zijn aan die andere dimensies van een regionaal ontwikkelingsproces – het ontwerp als communicatiemiddel tussen visie en actie.²³ Kan het ontwerp de juiste institutionele kaders en opdrachtgevers in beeld brengen, de

brought into play to chart spatial patterns, or a spatial exploration like this can be the link between different territorial claims and interests. Other regional designs are more concerned with negotiation in the economic, institutional or policymaking arena. The main function of the design in that case is to create a connection with funding, to organise policy-level pressure and commissioning, or to formulate management instruments for implementation. These different dimensions, of a tactical, strategic or operational nature, are often simultaneously present in a design, in varying proportions. Being able to differentiate analytically between them is important to facilitate effective plan making.

Despite a strong tradition of design and a wealth of interesting design initiatives, Dutch regional design practice is provisionally often still lacking the (re)search attitude outlined. Up until recently, supralocal issues were mainly associated with 'public approach routes'; large-scale projects were provoked, for example, by agricultural restructuring or the perpetual struggle against water problems. This is reflected in the designs made for that purpose in which use is made, often from necessity, of standard legends originating from programme

or zoning plan notation. By way of contrast, in the Italian context, the government in terms of planning tradition and systems is historically less strong than in the Netherlands. As a result, there is still work to be done in the design stage to formulate a spatial planning issue and put it on the agenda, whereas in the Netherlands this has often already been brought clearly to the fore by policy and only remains to be illustrated. The task of the designer in this latter context is more that of a facilitator, with design as an instrument to legitimise spatial policy.

But still, a few recent regional practices in the Netherlands register something of a shift. Now that regulatory government is increasingly relegated to the background, there is a rising need for design that takes the initiative and that not only approaches the matter as problem-solving but also as problem-formulating. Considering the long and uncertain development process of a project on a regional scale, a genre design is required which devotes itself to the rules of play and the provision of terms, rather than thinking up a material framework. Marking out these rules of play forces the designer to be on the look-out for previously un(der)exposed or unknown logic. As demonstrated by the Italian practice, this results

benodigde partners identificeren of een strategie formuleren, waarin de gebieds- en ontwikkelingslogica samen te brengen zijn? Dit formuleren vraagt precisie, een soort precisie die alleen aangedragen kan worden door een bepaald genre van ontwerp dat zowel het territorium, de opgave als de opdrachtgever zichtbaar maakt en daarbij vertrekt van de site als regelend en ordenend fundament van het project.

- 22 In de Visie Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp, getiteld 'Een cultuur van ontwerpen' in 2008 uitgebracht op initiatief van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, wordt de versterking van het ruimtelijk ontwerp op regionale schaal geformuleerd als een van de speerpunten in het Nederlandse architectuurbeleid 2009–2012.
- 23 Ola Söderström, *Des images pour agir. Le visuel en urbanisme* (Lausanne: Payot Lausanne – Nadir, 2000).

in design that not so much aims to serve the policy process but is rather independent, controlling or sometimes even disorganising with respect to the question in hand. But giving guidance demands first and foremost an exercise in precise notation. Instead of the standard programmatic methods of notation and planning abstractions, a type of cartography is required that is concrete without lapsing into trivialities. Furthermore, the power of visualisation is even more important now that the government, for the realisation of its spatial policy, needs to search for new coupling interests. Appealing images are intended to draw private partners along in the regional development pool; from control to seduction.

In this respect, a certain amount of circumspection is called for. The supra-local scale has no need for design that produces only seductive images without obligation. Besides a 'culture of design', a 'culture of making' is also desirable.²² All too often regional designs founder even before they can be implemented. That is why it is important to ascertain what the contribution of design can be to all those other dimensions of a regional development process – design as a means of communication between vision and action.²³ Can the design

pinpoint the right institutional frameworks and commissioning parties, identify the necessary partners or give shape to a strategy in which the area and development logic can be brought together? This requires precision, the sort of precision that can only be brought by a certain genre of design that makes the territory as well as the assignment and the client visible, taking the site as regulative and organisational foundation of the project.

Translation: Christine Gardner

- 22 In the policy document 'A culture of design. Vision on Architecture and Spatial Design', published in 2008 at the initiative of the Ministry of Education, Culture and Science, the strengthening of spatial design at a regional scale is formulated as one of the spearheads of Dutch architectural policy in 2009–2012.
- 23 Ola Söderström, *Des images pour agir. Le visuel en urbanisme* (Lausanne: Payot Lausanne – Nadir, 2000).